

Csaba Ders

Néhány gondolat a szimbolikus rendszerek szerepéről az építészetben és általában a környezetalakítás kultúrájában

Miért éppen építészet?

Az építészet a legáltalánosabb értelemben olyan tudomány és művészet, amely az emberi szellem és a fizikai valóság között teremt kapcsolatot valamilyen algoritmus segítségével. Ez a kapcsolat – természetéből fakadóan – szükségképpen szimbolikus. Az építészet emberi és társadalmi motivációi és azok az ismeretek, amelyeket ezek érdekében mobilizál az emberi tudás és kultúra szinte teljes spektrumát felölelik, vagyis az építészet valamiféle gyújtópontba sűríti a Lévy által említett „kollektív intelligenciát”, ezért ideális terep lehet a cikkben megfogalmazott szimbolikus rendszerek átjárhatóságának vizsgálatához.

Hadd szemléltessem ezt néhány történelmi példával!

Az egyik legközismertebb talán a Parthenon, amelynek a létrehozásában az építész mellett az összes szabad művészet képviselői is aktívan részt vettek. Nem meglepő tehát, hogy az épület tömegének megformálásából, a szinte észrevétlen, de tudatos torzulásokból kirajzolódnak a kor geometriai és perspektivikus alapismeretei és egész térsemlélete.¹ Időben és térben hozzánk közelebbi példákkal szolgál a gótika, amelyben a technika és a művészet legfrissebb vívmányai – a vázas építészeti megoldások vagy az ólomüveg ablakok – egy asszociációs láncolaton keresztül finom szcenikai eszközrendszerre állnak össze, melynek segítségével maga a stílus a kor egyházi világképét képes máig meggyőző érzékletességgel megjeleníteni.

A leglátványosabb példák talán a 20. század elején az egész világon végigsöpítő művészetelméleti fejlődés eredményei. Moholy-Nagy vagy Kepes munkája nyomán ugyanis – hogy csak néhány világhírű magyar nevét említsem – olyan új látásmód születik, „a látás új nyelve”,² amely a Bauhaus iskoláján keresztül az építészeti térben is nagyszerűen kifejeződik.

Az építészet tehát – úgy tűnik – a tudományok és a művészetek világképében megfogalmazott struktúrákat szintetizálja és interpolálja a fizikai környezet dimenziójába. Egy olyan intermedier, amely egyrészt szellemi tartalmakat tömörít fizikai környezetté, másrészt a felhasználói oldalon ezeket a tartalmakat teszi mindenki számára hozzáférhetővé.

¹ Aldo Rossi: *Esszék az építészetről. Az Akropolisz.*

² György Kepes 1944. *Language of Vision.*

Az építészeti tér és térképzet

Mi is az a médium, melynek segítségével az építészet képes ezt a szerepét betölteni?

A kérdés megválaszolását egy hétköznapi példával kezdeném. Életem egyik meghatározó élménye volt, amikor jó pár éve, már felnőtt fejjel, idősebb Nóránt Laci bácsival a sellyei erdőbe mentünk kirándulni. Az akkor már nyugdíjas kertészmérnök – lépten-nyomon lehajolva, megcirógatva egy-egy számomra közömbös növényt – percekig mesélt. Az addig fű-fa-virág-bokor felbontású (4 bit mélységű) érzékelő/értelmező rendszerem a többórás séta folyamán elképesztő fejlődésen ment keresztül. Az a közeg, amely városi emberként leginkább a csendjével, harmonikus színekkel, vagyis visszafogottságával tűnt fel, egy szemvillanás alatt izgalmas ingerközeggé változott. A Laci bácsi által átadott információértelmező képesség ugyanis az addig passzívan visszaverődő ingereket értelmes, befogadható struktúrába kezdte rendezni.

Az építészeti tér értelmezése során is hasonló ismeretekhez nyúlunk vissza, például a rajzórán elsajátított szín- és kompozíciós szabályokra támaszkodunk vagy geometriai alapelemekre lebontva, illetve azokból építkezve értelmezzük az összetett formákat. A valóságban az adott befogadó az említett ismeretkombináción túl szinte a teljes ismeretanyagát³ mobilizálja a beérkező ingerhalmaz lehetséges értelmezéséhez szükséges adattömörítési eljárások végrehajtásához. Ez az értelmezési folyamat az, melynek során a tér komplex ingerei a felhasználóban koherens térképzetté állnak össze.

Ezek az ismeretek természetesen nemcsak a befogadás, hanem a tervezés folyamatát is alapjaiban határozzák meg. Ugyanis az adott struktúra értelmezése gyakorlatilag a létrehozásának az inverze, a közvetítő közeg pedig nem más, mint az ebből a kommunikációból kialakuló szimbólumrendszer, vagyis az építészeti nyelv.

Az építészek a tér megfogalmazása során tehát erre a legtágabb értelemben vett kultúrára támaszkodnak, amelynek a zavarai a szimbolikus rendszer zavarain keresztül az építészeti tér működésének az anomáliáiban is szükségszerűen manifesztálódnak.

Az építészeti szimbólumrendszer fejlődése

Le Corbusier⁴ volt az a nagyhatású látnok, aki a 20. század elején végbement markáns átalakulási folyamatokat képes volt egységes, új városépítészeti vízióban összefoglalni. Ő volt az, aki felismerte, hogy a motorizáción, a mindennapokba beszivárgó technológiai forradalmon, az egyre fokozódó urbanizáción, az új társadalmi eszményképeken vagy az új művészeti látásmódon keresztül kibontakozó civilizációnak új térkultúrával kell magát kifejeznie. A kor szellemét összegző szimbólumrendszerével olyan víziót fogalmazott meg, amelyre megdöbbenően fogékonyak bizonyult a világ,

³ Cornelis van de Ven 1987. *Space in Architecture*.

⁴ Le Corbusier 1925. *The City of Tomorrow*.

és ez a „modern” látásmód az 1939-es New York-i vilákiállításra már kész városfejlesztési rendszerré fejlődött.⁵

Le Corbusier-nek sok szempontból igaza volt, a 60-as évekre azonban elég tapasztalat gyűlt össze ahhoz, hogy meginduljon egy erjedési folyamat, ami ennek a világgépnek a helytállóságát egyre több szempontból megkérdőjelezte.

1960-ban megjelent könyvében Kevin Lynch⁶ például a felhasználó oldaláról, empirikus úton kezdte vizsgálni az úgynevezett „modern” városi környezet működését. Nem tett mást, mint ellenőrizte ennek a szimbólumrendszernek az olvashatóságát, rádőbbsentve az építészeket arra, hogy nem sokat tud az általa létrehozott „termékek” használóiról. Lynch eredményei alapján világosan kiderült, hogy a felhasználók teljesen más *környezetkulturális* alapokon tájékozódnak, mint amire a „modern” térkonceptió épül.

1961-ben Jane Jacobs⁷ eleve megkérdőjelezte a felülről lefelé építkező koncepciók alkalmazhatóságát, és a város működésének bizonyos ökológiai felfogásával, a helyi közösségek bonyolult önszerveződési mechanizmusainak a perspektívájából bizonyította a „modern” szemlélet univerzálisnak tartott doktrínáinak a helytelenségét, vagyis tulajdonképpen igazolta azt, hogy a „modern” felfogás szimbólumrendszerével megrajzolt város nem működik.

Ez a két gondolatmenet jól illusztrálja a továbblépés fő irányát is, amely talán úgy foglalható össze, hogy az építészeti szimbólumrendszer tartalmi deficitben van: egyrészt rosszul ragadja meg saját korának ismereteit, másrészt képtelen közvetíteni azokat.

Az építészeti elméleti kutatások ezért egyrészt nyitni kezdtek az építészet közege meghatározó diszciplínák felé, másrészt olyan új szimbólumrendszerek kidolgozásába fogtak, amelyek a „modern” koncepciók jellemzően művészetelméleti összefüggésekre épülő építészeti nyelve helyett az „alapszavak” szintjén képesek megragadni ezt az „új komplexitást”.⁸

Ezek között talán az egyik legkiemelkedőbb példa a *space syntax*⁹ Bill Hillier nevéhez fűződő elmélete, amely egy új szociomorfológiai elemkészlet segítségével épített hidat az építészet és a szociológia tudományterületei közé.

Ez a szemléleti nyitás kibővítette az építészet határait a tárdiszciplínák értelmezési tartományára, bevezetve az *épített környezet* jóval inkluzívabb logikai konstrukcióját. A másik fontos jelenség az építészet és a többi designműfaj fokozatos feloldódása a kibővült értelmezési tartományhoz igazított fizikai környezettervezés jóval általánosabb műfajában.

⁵ „A 20. század valódi poétái azok a tervezők, építészek és mérnökök, akikben feldereng egy látomás, megalkotnak egy csodálatos víziót, és képesek ezt a való világ törvényeire lefordítani az emberek boldogságára” *Official Guide to the 1939 World's Fair*, 29.

„A történet, amit mi itt elmesélünk, és ami a világ minden tájáról New Yorkba vonzza az embereket, tulajdonképpen nem más, mint ez a megtervezett környezet és megtervezett ipar, vagyis ez a megtervezett társadalom” Lewis Mumford 1939. *The World of Tomorrow: Science, Culture and Community at the New York World's Fair*.

⁶ Kevin Lynch 1960. *The Image of the City*.

⁷ Jane Jacobs 1961. *The Death and Life of Great American Cities*.

⁸ Ders Csaba 2008. *Egy új komplexitás felé*. Építészfórum <http://epiteszforum.hu/node/8426>

⁹ <http://www.spacesyntax.org>

Kibertér, virtuális valóság vagy a fizikai valóságot behálózó és kiegészítő információs technológia?

Az építészeti térképzet kapcsán eddig szisztematikusan a fizikai környezetről beszéltem. Az információs kor esetében azonban olyan elementáris változással állunk szemben, ami ismét küldetésük újragondolására készíti az építészeket, megkérdőjelezzé a „fizikai környezet” fogalmának relevanciáját. Ahhoz, hogy ebben a kérdésben eligazodjunk, először meg kell értenünk ezeknek az új technológiáknak a térhez való viszonyát.

Az információs technológia fejlődésével egyre égetőbbé vált a kérdés, hogy a kialakuló és egyre komplexebbé váló „információs térnek” mi a viszonya a „valósághoz”. Ahogy a városépítészetben Le Corbusier, úgy a technológiai jövőképben William Gibson science fiction író alkotta meg azt a fogalmat, amely mintegy másfél évtizedig meghatározta a gondolkodásunkban ezt a viszonyt. A kibertér (*cyberspace*)¹⁰ szó a közhasználatban megragadt értelmezés szerint „a valóság felett lebegő” közös szellemi tér, afféle „társas hallucináció” önálló identitással, nem kizárva azt a lehetőséget sem, hogy adott esetben csak ebben a térben létező jelenségekről, a fizikai tértől független identitáshoz kötődő létezésről beszéljünk. A definícióban rejtlő implicit tartalom a mi szempontunkból azonban az, hogy ez tulajdonképpen egy önálló kultúra és egy sajátos, független szimbolikus rendszer feltételezését jelenti.

Fontos felismernünk a párhuzamot a steril technokulturális logikai konstrukció, Le Corbusier univerzálisnak szánt utópiája és a Lévy által említett, minden ismeretet szinkronizálni képes új szimbolikus rendszer között. Vegyük észre a mind a három esetben fennálló kulturális feszültséget az univerzálisnak szánt kormányzó gondolat és az egyedi közösségek belső kulturális rendszere között!¹¹

Nem véletlen, hogy az új információs térnek az ezredforduló táján körvonalazódó paradigmáját a „mindenütt jelenlétesség” (*ubiquity*) attribútuma révén állítják szembe a kibertér utópikus koncepciójával.¹² Az új térkonceptió ugyanis nem autonóm jelenségként fogalmazza meg többé az információs teret, hanem a fizikai környezetet kiegészítő és így az emberi környezetkultúrába illeszkedő komplex térként.

Ez az újabb paradigmaváltás tovább tágítja az építészeti értelmezési tartományát: az építészeti tér és az épített környezet fogalma után az érzéki (érzékelhető) tér koncepciója válik a kor ismereteit összegezni képes logikai konstrukcióvá. Az *érzéki tér* fogalma egyrészt új dimenziót definiál a környezetalakítás szimbólumrendszerének, másrészt bevonja a tervezés folyamatába az emberi szubjektumot vizsgáló tudományokat is, az *interakció-dizájn*¹³ új gyűjtőfogalmába rendezve.

¹⁰ William Gibson 1984. *Neuromancer*.

¹¹ Ennek lényegét az MIT *Oxygen* projektje kapcsán Stephen H. Wildstorm foglalja össze a *Business Week* 2000. július 17-ei számában megjelent *Can Oxygen Turn Sci-fi into Reality?* című cikkében: „Ahelyett, hogy az embereknek kellene megtanulniuk használni a számítógépet, a számítógépnek kellene megtanulnia, hogy együttműködjön az emberekkel.”

¹² <http://www.acm.org/ubiquity/about.html>

¹³ Paul Dourish 2004. *Where the Action is: The Foundations of Embodied Interaction*.

E két fejlődési trend megragadásával szerintem jól látszik a Lévy által szorgalmazott közös szimbólumrendszer felé vezető – nem egyenes, de annál határozottabb – út. Úgy tűnik, hogy az építészet folyamatosan táguló értelmezési tartománnyal és egyre kifinomultabb szókészlettel tart egy összegző szimbólumrendszer irányába.

Konklúzió

Számomra ez a szellemi kaland több felismeréssel szolgált:

- Lévy perspektívájából kibomlott egy alternatív (talán koherens) építészettörténeti narratíva.
- A szimbólumrendszerek jelentőségének tisztázásával pontosabban azonosíthatóvá válik az a folyamat, ahogy az építészet más tudományokkal kommunikál, illetve számukra is mérhető, vizsgálható dimenziót teremt.
- Az építészeti szimbólumrendszerek fejlődésének számbavétele talán hozzájárulhat egy általánosítható kép kialakításához a szóban forgó jelenségekről.

Ders Csaba

Építész 2003-ban szerezte diplomáját a PTE PMMF műszaki karán, azóta a doktori iskola hallgatója. A 2006/2007 tanévben Fulbright-ösztöndíjas vendégkutató volt a Columbia egyetem város-tervezési karán, jelenleg a londoni Univeristy College-ban folytat városfejlesztési és tervezési tanulmányokat. Kutatásaiban és írásaiban az építészet szemszögéből, de a lehető legtágabb perspektívában szemléli a világot. Fő kérdései, amelyeknek a megválaszolására törekszik: Mít tudunk ma a világról? Mi köze van ennek az építészethez?

E-mail: csabaders@yahoo.com

Tamás Pál

Értelmiségi szereprepedések

Először azt hittem, a címet félrefordították. Hogy az „értelmiség” terminussal a dolgot esetleg az eredeti közlő intencióival szemben túlpörgették. De nem, Pierre Lévy az eredeti francia közlésben is (*Le Monde Diplomatique*, 2007/8) „intellectuels”-ről beszél. Egy másik cikke címében olaszul „l’intelligenzá”-ról ír. Tehát akkor szándékosságról van szó. A cikk olvasásából felmerülő enyhe értetlenségem megmarad. Ha egy mondatban és igazságtalanul kellene összefoglalnom véleményemet Lévy kijelentéseiről, akkor azt mondanám, hogy a technológiai determinizmus olyan gyermekbetegség, amely később is visszajön. S ha már valaki elkapta tízévesen, később ugyan kigyógyult belőle, de megint megkaphatja. Immunrendszerünk ebben az irányban nem működik.

Komolyra fordítva a szót, problémáimat három blokkban foglalnám össze. Néhány szó a technológiai meghatározottságokról, azután arról, hogy mi történik az értelmiségi szerepekkel és feladatokkal. Végül arról, hogy ugyan áttételeken keresztül, de hogyan változnak az új technológiai mezőkben vagy inkább azok hatására bizonyos értelmiségi énképek és lehetőségek.

Technológiai meghatározottságok

A 60-as években a modern információs társadalommal foglalkozó elméletek első hulláma feltételezte, hogy a technológiai változások közvetlenül és kikerülhetetlenül társadalmi-gazdasági változásokat indukáltak. Hogy itt minden majdnem hogy lineáris és azonnali. Megjelennek az új kommunikációs gépek és az emberek – kis ellenállás után vagy a nélkül – elkezdenek azok logikája szerint feladatokat megoldani. Nagyon hamar kiderült, hogy ez persze nincsen így, vagy legalábbis nem magától értetődően következik, s akkor két típusválasz született. Az elsőben a vizsgálódó belátja, hogy a technológiai változás az adott szakaszban (tehát mondjuk 1950 és 1980 között) ezen a területen kivételesen gyors, és ez többek között azért is van így, mert az információfeldolgozó gépekkel sikerült egy nagy termelési kultúraváltás generikus technológiáját meglelni. És egyébként is, a hidegháború éveiben ez a technológiai terület a szembenállás kiemelkedően fontos zónájává válik, s ezért akkora forrásokat biztosítanak itt a továbblépéshez katonai területen, hogy ebből, szinte melleleg, a polgári-gazdasági alkalmazások is ugrottak egy nagyot. És hogy ezt a kivételes gyorsaságú és intenzitású átrendeződést a szélesebb közvélemény, de még a szakmák zöme is egyszerűen képtelen követni. Az így kialakuló „az ember lemarad” szindrómának ezután további két alosztálya támadt. Az optimisták vagy a jövőbe bolondultak bizonyos permanens technológiai forradalmat vizionáltak. Ebben az adott korszak termelési paradigmaváltását abszolutizálták és végtelenítették időben is. Mindebből azután levezettek negatív utó-

piákat is. De még mindig ugyanezen a megközelítésen belül létezett egy másik, realitárból változtat is. Ennek a szószólói egyfelől azt mondták, hogy a forradalmibb szakaszokat szükségszerűen nyugodtabbak követik, tehát utol lehet érni a technológiát. Másfelől a felhasználó maga is szelektál, és ha valamilyen alkalmazási irányzatokat, feladatokat, lehetőségeket nem kedvel, ha azoktól strukturálisan idegenkedik, akkor azok előbb vagy utóbb el is fognak halni. Tehát önmagában nem sokat számít, hogy a technológia felajánl egy ilyen lehetőséget, ha az alkalmazói közegek számára ez nem jelent az ő oldalukról, az általuk megoldott feladatok oldaláról kihívást, akkor arra egyszerűen nem fognak reagálni. Nem lesznek partnerei. És az adott irányzat, bármekkora is benne elvben a technikai fantázia, előbb vagy utóbb elhal.

A második alapvető megközelítés már ekkor felismeri, hogy a technológia maga is hordoz társadalmi kapcsolatokat, hogy a fejlesztő központokat körülvevő közeg hierarchikus rendje, vágyai, üzleti feladatai és kollektív félelmei maguk is beépülnek a technológiába. Meghatározzák ezek szerkezetét, nyelvét, megoldandó céljait, sőt ezeket technikai rendbe rejtve exportálják is az új alkalmazókhoz. Később azután puhább elméletek jelentek meg, amelyek az alkalmazónak sokkal nagyobb szabadságot hirdettek, s úgy vélték, lehetőségeik sokkal nagyobbak annál, mint ahogy ezt egyébként a szélesedő technológiai kínálat ideológusai állították (egyébként úgy tűnik, hogy többszörösen modernizált változatban, de Lévy is ilyen kínálati ideológus). Ebben a szakaszban megjelentek végül a tudástársadalom keresleti ideológusai is, akik már nem hitték, hogy mindabból, amit a technológiai fejlesztés kínál, azonnal és kötelezően választani kell, hogy létezik valamiféle morális kényszer (amelyet egyébként Lévy itt már cikkének a címében is jelez azzal, hogy „új felelősségről” beszél).

Az itt leírt modell 10-15 éves technológiai ciklusok mellé rendeződik, a keresleti és kínálati, a determinista és a „szabadválasztási” ideológiák ezalatt általában egyszer megfordulnak, és új körben kezdődik minden előlről. Lényegében 3-4 ilyen ciklust az elmúlt majd’ 50 évben megéltünk. A magam részéről én itt elvetném az „új felelősség” kifejezést. Ha céljainak, igényeinek ez felel meg, akkor az alkalmazó gazdasági, kulturális, ideológiai és mentális versenyhelyzetekben a saját céljaira használhatja a technológiát. S ha annak belső logikáját jobban érti és pontosabban követi, akkor azt hatékonyabban fogja használni. De morális nyomásról szó sem lehet.

Értelmiségi szerep

Az „értelmiségi” – s itt még nem is utalok a könyvtárnyi irodalomra – abban a formájában, ahogyan a 19. század második felében és a 20. század első harmadában összeállt, szintetikus szerep. Annak az entellektüelnek, akiről Lévy a francia címben is beszél, vannak ideológiai feladatai, vannak víziógenerálási feladatai a társadalomirányítás számára és amellet, vagy azzal szembe fordulva elláthat mérnöki és kritikai feladatokat is. De nem szakértelmiségi abban az értelemben, ahogy a mérnök, a fizikus, az orvos, a társadalomstatistikus információt, tudást használ, generál, rendszerez adott részproblémák megértésére és kezelésére. A Lévy-nél felsorolt feladatok, amelyek egyébként teljesen reálisak, levezethetők a tudás jelenlegi rosszul kódoltságából és nem kielégítő mértékű integráltságából, szakmai feladatok, de nem feladatok az entellektüel, a vízió-

nárius értelmiségi számára. Megoldásukra a megrendelést egyébként valószínűleg a politikai vagy gazdasági döntéshozók kezdeményezhetik. Nem hinném azonban, hogy számukra a feladatokat moralizálva kellene megfogalmazni. Mégis ők lehetnek, akik inter- és transzdiszciplináris, komplex problémakezelő szemlélettel valamit csinálhatnak. A tudomány akkor fog ilyen irányokban továbblépni vagy akár vadonatúj fejlesztésekbe is belevágni, ha ők ilyeneket kérnek, sőt finanszíroznak. A döntéshozók egyébként egyes esetekben reagálhatnak a technológiák belső fejlődéséből következő fontos feladatok megoldására. Bizonyára így lehet ez generikus technológiáknál, és az információs technológiák ilyenek. De a megrendeléseket itt bizonyára elsősorban az érdekek fogják meghatározni. A döntéshozók progresszívnak minősülnek majd, ha felismerik, hogy érdekeik racionalizálhatók, a rációt technológiákkal szolgálhatjuk, és hogy közben ezek a technológiák is hatékonyabbak lesznek, ha kialakításuknál a potenciális felhasználók társadalmi közegére is tekintettel leszünk. Talán csak ennyi az egész. Tehát a szintetikus szerep a döntéshozóé, a megrendelőé és nem a szakértelmiségié. A „felelőség” kifejezés pedig kifejezetten eltávolít a ráció fokozottabb érvényesítésétől.

Új lehetőségek

Mindezek az áttételek nem zárják ki, hogy az új kommunikációs technológiák valóban – ha nem is közvetlenül – a vizionáló értelmiség számára is kijelölnek új feladatokat. Felsorolászerűen itt hármát emelnék ki ezek közül: a nemzeti keretek észlelésének viszonylagosságát, az értelmiségi munkamegosztás átalakulását és a tudásszervezés új formáiból következő feladatokat.

Az európai értelmiségi itt érintőlegesen bemutatott modellje a nemzetállam keretein belül alakult ki. Ideológiai csomagjait (bár nemzetközi diffúzió itt korábban is létezett) lényegében ezekre a nemzeti piacaira fejlesztette ki. A szemé előtt lebegő aktorok, mozgalmak, vállalatcsoportok, kormányok, pártok szinte mind kizárólag a nemzetállam keretein belül voltak kigondolhatók. Az információs technológiák nemzetközi hálózatai s az azokból levezethető politikai kihívások azonban alapvetően transznacionálisak. Kivételes esetekben a nemzeti tér már elolvadt, sok más ponton még létezik, de kizárólagossága már a múlté. Tulajdonképpen nem a nemzeti és a globális szembeállítás az érdekes, hanem azok a hibrid világok, amelyeket ily módon megélünk. Számos ilyen világban igen fontos a technológiai indíttatás, másokban kevésbé. De ezek nemcsak a szakértelmiségi szerepeit alakítják át, hanem a vizionáriusokét is. Az, hogy a tudásrendszerek átláthatóságát egymás irányában fokozni kell, szakértelmiségi feladat. Az, hogy egy multikulturális társadalomban az önmaguktól alig érintkező részkultúrák és parciális elitek közé és köré rendszert kell építeni, már az entellektüelek dolga. Itt egyébként megjelennek az értelmiségi munkamegosztás új változatai is.

Végül egy lényegtelen, de nehezen említés nélkül hagyható részlet. Lévy úgy gondolja, vagy legalábbis azt sugallja, hogy az egymással vetélkedő, egymást kizáró szakmai elméletek és ideológiák kavargása, ami ma a társadalomtudományokat jellemzi, azok fejletlenségéről tanúskodik. E területek képviselői nem használják fel vagy rosszul használják azokat a kommunikációs technológiákat, adatbázisokat, módszertani

lehetőségeket, amelyeket más területek részükre már felkínáltak. Megállapításaikat nem formalizálják eléggé, a struktúrák leírásánál nem élnek a létező technológiai lehetőségekkel stb. Ebben az irányban – az egyik lehetséges irányt választva – természetesen el lehet mozdulni. A szociológia például minden morális nyomástól függetlenül megtanulta és használja a korszerű statisztika eszköztárát. Ez az empirikus kijelentések biztonságát növelte, a társadalom egészének megértését azonban egyáltalán nem. Ott a lehetőségek és a feladatok egészen másból következnek. E területen számos kihívás létezik, s ezek között a technológiai nem a legfontosabb. Ez persze szakértelmiségi dilemma. Tulajdonképpen a kulturális mátrixban a tudás szervezése valóban megváltozik, de számos területen, mindenekelőtt azokon, amelyek kisebb-nagyobb hibrid közösségekben az entellektüel víziószolgáltató szerepeihez kapcsolódnának, mindenfajta univerzalisztikus ambíciót én nagy óvatossággal kezelnék. S az értelmiség új felelősségét elsősorban abban látnám, hogy ne ugorjon be olyan megoldási módoknak és ajánlatoknak, amelyek technológiailag lehet, hogy könnyítettek, de a szükségesnél kevésbé komplexek és a helyi világokhoz kötöttek.

Tamás Pál

Az MTA Szociológiai Intézetének igazgatója politológiai szociológiával, technológiapolitikával és transzformációkutatással foglalkozik. Első diplomáit villamosmérnök-informatikusként és közgazdászként szerezte. Vendégoktató és kutató volt amerikai, brit, kanadai, német, osztrák, orosz, lengyel, román, ukrán és más intézetekben, egyetemeken. Újabb projektjei többek között a magyar társadalom evolúciós képességével és a kognitív kapitalizmus kelet-európai meghonosodásával kapcsolatosak.

E-mail: tamas@socio.mta.hu